

njegov je realitet umjetnost; ako je u obliku osjećanja i predstava, onda je njegova opstojnost religija, a ukoliko se javlja u pojmovnom mišljenju, u čistom pojmu, onda je to filozofija“ .

Ovo, ipak, vodi do pitanja da li se onda umetnosti danas prepušta neko usko područje zabave? „Nije ona, dakle, ni prosto podražavanje prirode, ni životni ukras ni luksuz, niti nekakvo manifestovanje prirodnosti, niti buđenje ljudskih osjećanja (koja treba da vode do nekog višeg ushićenja), a onda ni tzv. vaspitno sredstvo. Sve to umetnost, zapravo, može biti, ali njezina bit nije u tome“ .

Umetnost može da bude i podražavanje prirode, i ukras, i luksuz i zabava, i manifestacija prirodnosti i buđenje osećanja i vaspitno sredstvo – može sve to da bude, ali to nije njena bit! Ona može da se posmatra i kao nešto suvišno, ali raskoš duha koju ona sadrži, po Hegelovom stavu ipak donosi „više koristi nego štete“ .

Njen smisao nije da bude igračka koja je tu zbog prijatnosti ili koristi, već da bude prisustvo apsoluta u čulnoj pojavi – pa za njeno ispitivanje nije dovoljna neka kritika umetničkih dela, ili njena puka istorija, već njeno misaono zahvatanje. A činjenica da joj se u epohi - u kojoj ona nije centralni medijum otkrivanja stvarnosti – uskraćuje šansa da na to i dalje pretenduje, ne znači da se ona prepušta efemernim ciljevima – naprotiv, ako se usaglasi sa sopstvenim mogućnostima, umetnost postaje slobodna i u svojim najrazličitijim ciljevima i u vlastitim sredstvima.

To je način na koji Hegel postavlja umetnost u najvišu regiju duha – na čijem je vrhu filozofija kao misaono razmatranje predmeta (*denkende Betrachtung der Gegenstände*). Estetika je jedina adekvatna forma tog misaonog razmatranja.

Pravo pitanje se, dakle, tiče perspektive estetike u dobu u kojem je umetnost, kao najviša forma duha, nešto što treba prepustiti prošlosti. Smisao Hegelove teze o kraju umetnosti sastoji se, dakle, u razumevanju da umetnost više ne može biti jedini, bitni i centralni duhovni način odnosa čoveka prema sebi i prema svetu, što je bila u Antici, pa je kao takvo središte sveukupne duhovnosti moramo ostaviti iza sebe. Međutim, zatvaranje tih vrata ovde omogućava otvaranje brojnih drugih – opazaj kao način tumačenja sveukupne stvarnosti mora biti prevladan predstavom, i konačno pojmom – ali pojam će iznova i na drugačiji način da tretira čitav umetnički korpus, koji će se nesmetano razvijati.